

Jażdżewska I., 2003, Metropolie katolickie na świecie i ich rola w organizacji przestrzeni miast, [w:] I. Jażdżewska (ed.), Funkcje metropolitalne i ich rola w organizacji przestrzeni miast, XVI Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 51-72

Iwona Jażdżewska
Uniwersytet Łódzki
iwona.jazdzewska@uni.lodz.pl

Metropolie katolickie na świecie i ich rola w organizacji przestrzeni miast

Zarys treści: Opracowanie zwraca uwagę na rolę metropolii katolickich w historii budowy sieci miast na wszystkich kontynentach oraz na współwystępowanie funkcji metropolitalnych państwowych i kościelnych w miastach. Działalność metropolii kościelnych w miastach związana jest ściśle z zajmowanym przez nie terytorium i sugeruje potrzebę badania roli tej instytucji w organizacji przestrzeni miast.

Słowa kluczowe: metropolia kościelna, sieć miast, funkcje metropolitalne, organizacja przestrzeni.

1. WSTĘP

Mimo burzliwej historii i wielokrotnych zmian politycznych na mapie administracyjnej świata miasta posiadające status siedziby metropolii katolickiej są trwałym elementem sieci miast na wszystkich kontynentach. W koście katolickim pod pojęciem metropolii rozumiana jest prowincja kościelna składająca się z kilku diecezji. Na czele metropolii stoi biskup metropolita zarządzający jednocześnie jedną z diecezji (archidiecezją) (Encyklopedia PWN t.4, s. 181.). Niewątpliwie działalność metropolii katolickich można zaliczyć do funkcji metropolitalnych, gdyż Kurie Metropolitalne zarządzają obszarem wykraczającym poza granice miast i regionów, w których mają swoje siedziby. Oprócz funkcji czysto administracyjnej, metropolie katolickie prowadzą szeroką działalność religijną, oświatową, charytatywną etc., której obrazem jest organizacja fragmentu przestrzeni miejskiej. Analizę oparto na publikowanym przez Watykan *Annuario Pontificio*, historii Kościoła opracowanej przez ks. Bolesława Kumora a także na oficjalnych stronach internetowych metropolii

katolickich. Pod uwagę wzięto wyłącznie metropolie nie zajmując się Rzymem, patriarchatami oraz archidiecezjami podległymi Stolicy Apostolskiej, biskupstwami, administraturami apostolskimi i innymi ogniwami hierarchii kościelnej, które niewątpliwie również, choć w innym zakresie, pełnią funkcje metropolitalne.

2. SIEĆ METROPOLII KATOLICKICH NA ŚWIECIE

Terytorialny podział Kościoła na metropolie znany był już w III i zatwierdzony został przez Sobór Nicejski w 325 r. i w Antiochii w 384 r. (Kumor 2001). Współcześnie najstarsze katolickie miasta metropolitalne nie należą do grupy największych miast świata. Ich układ przestrzenny oraz najstarsze budowle lub ich pozostałości są obrazem historii Europy i chrześcijaństwa. Wśród miast, które uzyskały tytuł metropolii katolickiej w pierwszym tysiącleciu po narodzeniu Chrystusa znajdują się współczesne miasta włoskie: Mediolan, Akwileja, Neapol, Taranto, Rawenna, Wenecja, francuskie: Aix, Besançon, Bordoux, Bourges, Lyon, Reims, Rouen, Sens, Tours, Narbonne, chorwackie: Split, Makarska, serbskie: Sremska Mitrovica¹ hiszpańskie: Merida, Sewilla, Braga, Tarragona, Toledo, ruskie – Kijów, bułgarskie Presław lub Pliska, angielskie Canterbury, polskie - Gniezno, niemieckie- Kolonia, Hamburg, Bremen, Mainz, Trewir, Ratyzbona (rys.1). Spośród nich tylko kilka straciło tę godność na zawsze m.in. Sirmium, Presław, niektóre są ważnymi ośrodkami innych religii chrześcijańskich np. Kijów i Canterbury. Jedynie Lizbona jest obecnie stolicą kraju (pozostałe są stolicami prowincji świeckich lub stolicami historycznych księstw). W ciągu drugiego tysiąclecia po narodzeniu Chrystusa liczba metropolii katolickich wzrastała, a sieć miast posiadających tę funkcję przekroczyła Europę i Azję Mniejszą² i rozpięła się na wszystkich kontynentach. Dopiero w XVI wieku i kolejnych stuleciach metropolie katolickie zaczęły pojawiać się na innych kontynentach. Pierwszą pozaeuropejską metropolią katolicką był Meksyk (1546 r.), następną Aleppo w Syrii (1790 r.), kolejne 33 ustanowiono w XIX w. na kontynentach amerykańskim, australijskim i azjatyckim. Przed II wojną światową do rangi metropolii katolickiej podniesiono 33 miasta (26 poza Europą).

¹ Rzymskie miasto Sirmium leżące w prowincji rzymskiej Panonii.

² poza Europą w pierwszym tysiącleciu p.n.Ch. istniały patriarchaty podzielone na metropolie m.in. w : Aleksandrii (6 metropolii), Antiochii (27 metropolii), Konstantynopolu (27 metropolii) i Jerozolimie (3 metropolie) (Kumor 2001)

Charcas (obecnie Sucre –1606 r.) (Kumor 2002). Kolejne 29 powstawało w XIX w. m.in. w miastach: Santiago de Cuba (1803 r.), Caracas (1807 r.), Baltimore (1808 r.- pierwsza w Stanach Zjednoczonych), Quebec (1844 r.). W XX wieku na kontynencie amerykańskim zachodziły wielkie zmiany ludnościowe. Wysoki przyrost naturalny i imigracje spowodowały eksplozję demograficzną we wszystkich krajach. W swoistym tyglu narodowościowym i wyznaniowym jakim są Stany Zjednoczone 1920 roku katolicy stanowili 16,8% ludności (blisko 18 mln osób) a 1990 r. 22,1% (ponad 55 mln osób), co stanowi czwarte miejsce w kościele powszechnym po Brazylii, Meksyku i Włochach. Trzykrotny wzrost liczby katolików USA pociągnął za sobą zmiany w organizacji kościelnej, w latach 1914-1990 powstało aż 20 nowych metropolii amerykańskich (Kumor 1996; s. 247). Kościół katolicki w Meksyku w XX w. musiał sprostać eksplozji demograficznej (w 1920 r. 13,6 mln a w 1990 82,71 mln ludności) i dostosować sieć metropolii do zmieniającej się liczby wiernych. Meksyk podzielony jest na czternaście prowincji kościelnych, gdyż zamieszkuje tam blisko 80 mln katolików (ponad 96% liczby ludności kraju) i jest drugim co do liczby katolików (po Brazylii) krajem na świecie (Kumor 1996; s. 270). Największy kraj katolicki na świecie – Brazylia licząca ponad 130 mln katolików - boryka się z podobnymi problemami. Pierwsza dziewiętnastowieczna metropolia katolicka w Rio de Janeiro powstała dopiero w 1872 r. Pozostałe 33 zorganizowano w XX w., kiedy Kościół musiał sprostać wzrostowi ludności.

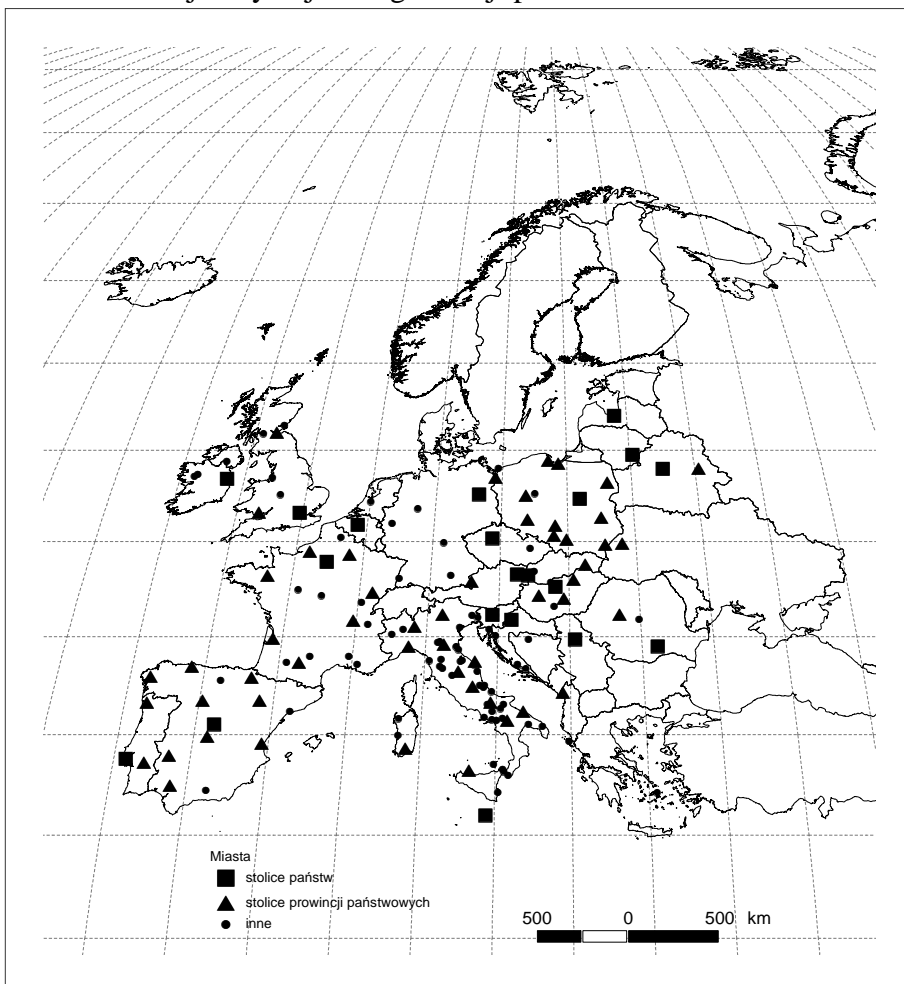
Chryścianizacja Azji rozpoczęła się w XVI w. i najliczniejsze nawrócenia odnotowano na Filipinach. Z tego powodu w 1579 r. papież Klemens VIII erygował pierwszą metropolię w Manili. Początki administracji kościelnej w Chinach sięgają 1576 r., kiedy to utworzono biskupstwo w Macao. W połowie XVII w. planowano utworzenie w Chinach patriarchatu z 3 metropoliami. Plany nie powiodły się a następne lata przyniosły krwawe prześladowania religii katolickiej w Chinach.

Porządkowanie hierarchii kościelnej w czarnej Afryce rozpoczął Pius XII, który utworzył sieć metropolii katolickich w 1940 r. w stolicy Mozambiku (Maputo), w 1955 r. w kolejnych stolicach: Gwinei (Konakri), Kongo (Brazzaville), Beninu (Cotonou). Następne metropolie katolickie erygowano po roku 1960 w niepodległych krajach afrykańskich. Lokowano je w większości w stolicach. W młodych państwach czarnej Afryki sieć metropolii katolickich jest również młoda i w trakcie transformacji a częste rebelie nie pozwalają na jej rozwój.

Inna sytuacja kościoła katolickiego występuje w krajach arabskich. Jak stwierdza ks. B. Kumor (1996 s. 322) „Kościół katolicki na tych terenach jest kościołem regresu i diaspory” a stan ten dobrze ilustruje brak metropolii katolickich w tej części Afryki i Azji (ryc.2).

Miasta, które uzyskały tytuł stolicy metropolii katolickich w znakomitej większości nie tracą ich. Zdarza się jednak, że siedziba i nazwa metropolii obejmuje dwa miasta, z których jedno szczyty się kilkunastotysięcowa siedzibą arcybiskupstwa. W Europie są to metropolie: Mechelen-Bruksela w Belgii, Mińsk – Mohylew na Białorusi, Rijeka-Senj, Split-Makarska w Chorwacji, Campobasso-Boiano, Chieti-Vasto, Pescara-Penne, Potenza-Muro Lucano-Marsico Nuovo, Reggio Calabria-Bova, Salerno-Campagna-Acerno, Modena-Nonantola, Ravenna-Cervia, Ancona-Osimo, Urbino-Urbiana-Sant’Angelo in Vado, Bari-Bitonto, Foggia-Bovino, Messina-Lipari-Santa Lucia del Mela-Siena-Colle di Val d’Elsa-Montalcino, Perugia-Città della Pieve we Włoszech, Skopje-Prizren w Macedonii, Przemysł-Warszawa (w obrędku bizantyjsko-ukraińskim), Szczecin-Kamień w Polsce, Bratysława-Trnava na Słowacji, Esztergom-Budapeszt, Kalocsa-Kecskemet na Węgrzech. Oznacza to, że miast metropolii jest więcej niż metropolii rozumianych jako prowincje kościelne. Dla odmiany w Rio de Janeiro działają dwie metropolie. Warto zwrócić uwagę, że siedziby metropolii katolickich współistnieją z siedzibami władzy świeckiej. Jak zauważył B. Kumor (2001 str. 83) „Działalność misyjna w starożytności chrześcijańskiej zaczynała się z reguły w wielkich miastach, bardzo często w stolicach prowincji państwowych. Tu powstawała pierwsza społeczność chrześcijańska z biskupem na czele”, którym podlegały zakładane w mniejszych miastach gminy chrześcijańskie. Począwszy od średniowiecza na kontynencie europejskim współistniała władza kościelna i świecka zmagając się o wpływy w rządzeniu państwem. Z czasem ich drogi zaczęły się rozchodzić aż nastąpił zupełny rozdział władzy państwowej od kościelnej. Tym niemniej w przestrzeni miast pozostały ślady tej rywalizacji w postaci położonych w bliskiej odległości zamków królewskich i siedzib arcybiskupich. W ciągu wieków zwiększało się zajmowane przez Kościół katolicki terytorium lecz jego własność niejednokrotnie stawała się łupem i zmieniała właściciela, w konsekwencji czego kurczył się zajmowany przez nią obszar a w niejednym państwie komunistycznym nawet zniknął. Współczesne instytucje rządowe zajmują nowe miejsca i organizują przestrzeń wokół nich, natomiast administracja kościelna pozostała w swoich – szczególnie w Europie -

wielowiekowych siedzibach. Współcześnie nadal współistnieje *sacrum* i *profanum*. W centrach najbogatszych metropolii świata, takich jak Tokio, Nowy Jork czy Londyn, obok centrów biznesu znajdują się katedry i kurie metropolitalne. Podobnie sytuacja zachodzi w miastach o państwowej i ponadpaństwowej (np. w Brukseli) administracji. Aż 95 arcybiskupstw znajduje się w miastach, w których funkcjonuje władza państwowa a w 230 znajduje się w stolicach prowincji (rys.2 i 3). Na obszarze dwudziestu stolic europejskich i 52 stolic prowincji państwowych w 1997 r. znajdowała się kuria metropolitalna i podległe jej instytucje. Jej istnienie nasuwa potrzebę badania roli tej instytucji w organizacji przestrzeni miast.

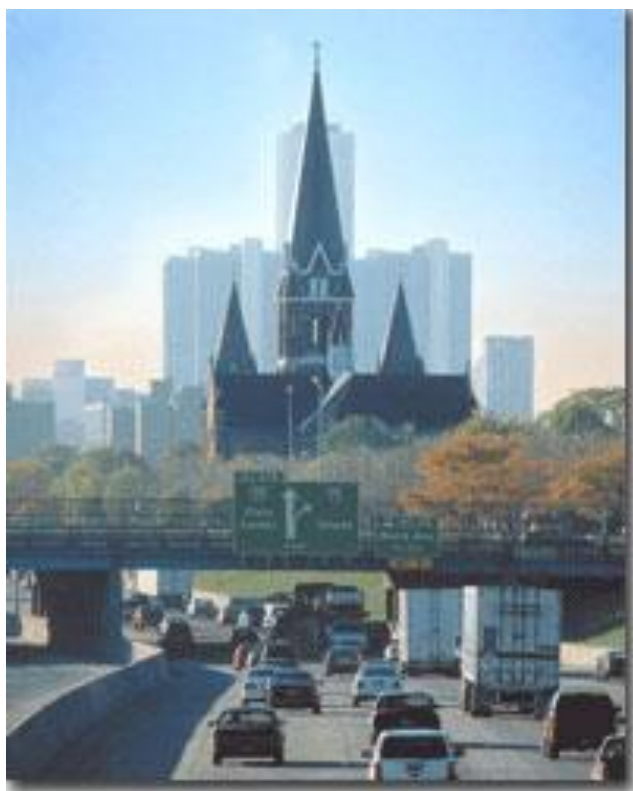

Rys.3 Metropolie katolickie w Europie w 1997 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Annuario Pontificio* 1997

3. ROLA MERTOPOLII KATOLICKICH W ORGANIZACJI PRZESTRZENI MIAST

Działalność metropolii katolickich skupiona jest głównie na organizacji pracy duszpasterskiej w sieci diecezji i parafii na określonym terytorium. Funkcje kurii metropolitalnej związane są również z działalnością charytatywną, kulturalną, naukowo-dydaktyczną. Ich odzwierciedleniem w morfologii miast są kwartały lub dzielnice o odrębnej budowie i wyglądzie. Najważniejszymi i wyróżniającymi się w przestrzeni miasta budowlami są: kościoły katedralne, siedziby arcybiskupa bądź kardynała, sanktuaria, seminaria duchowne i szkoły wyższe, siedziby organizacji działających przy kurii (media, muzea, biblioteki, organizacje charytatywne etc.).

Fot. 1. Katedra w Detroit i w Nowym Jorku
(Źródło: www.aodonline.org)

Szczególną uwagę należy zwrócić na wielkość i znaczenie kościołów katedralnych i siedziby arcybiskupa w wizerunku miast. Najstarsze europejskie metropolie katolickie, poza wyjątkami, nie należą do prężnych ekonomicznie miast. Są to średniowieczne „perły”, w których imponujące budowle kościelne położone często na wzniesieniach dominują w przestrzeni miasta przypominając mieszkańcom i licznym turystom o dawnych i obecnych funkcjach metropolitalnych. (fot. 1). Z kolei w niektórych miastach Ameryki Północnej kościoły katedralne wybudowane w centralnej części miast są niejako wciśnięte między „drapacze chmur” i ustępują wielkością centrom biznesu. W krajach afrykańskich, gdzie działalność misyjną rozpoczęto stosunkowo niedawno, budowle kościelne są skromne i podczas częstych rebelii narażone na zniszczenie. Nie wszystkie metropolie katolickie mają swoje odzwierciedlenie w przestrzeni miast. W Chinach podział na prowincje utworzono w 1946 r., lecz z powodu prześladowań kościoła katolickiego w oficjalnych dokumentach Watykanu nie ma wzmianki o adresie i osobach pełniących funkcje *biskupa* (*Annuario Pontificio* 1997). Podobnie jak kiedyś w Rosji komunistycznej kościół ten działa w ukryciu i tylko nieliczni mogą wskazać jego miejsce w przestrzeni miasta. W byłych krajach komunistycznych następuje odradzanie się i reorganizacja administracji kościelnej (Jażdżewska 2001). W Polsce większość katedr i kurii metropolitalnych nie znikło z przestrzeni miast i nadal funkcjonują w ich najstarszych zabytkowych częściach. Niekiedy wyróżniają się spośród innych budowli jak np. Katedra na Wawelu w Krakowie czy w Gnieźnie a niekiedy wtapiają w zabytkową tkankę miejską jak np. w Warszawie. Inaczej losy kościoła potoczyły się w Rosji i republikach radzieckich, gdzie celowo – z założenia miał to być kraj bez religii i kościołów – wiele obiektów sakralnych wyburzono, zdewastowano lub zmieniono im funkcję (Wietrzak 1997). Odbudowa funkcji sakralnych i metropolitalnych często odbywa się od podstaw. Pierwsi pojawiają się duchowni, którzy odradzają i organizują życie religijne a następnie budowane są nowe obiekt i struktury kościelne (Dzwonkowski, Pałyga 1995), w tym również metropolitalne. Nowo budowane katedry i sanktuaria w byłych krajach komunistycznych mają często nowoczesny wygląd i wyróżniają się spośród otaczających je zabudowań (fot.).

Wśród różnorodnych zabudowań, w których działają organizację kościelne, należy wymienić szkoły wyższe, które od kilkuset lat zmieniają fizjonomię miast. Pierwsze uniwersytety powstały w XIII w. przy

współdziałanie Kościoła a kadra profesorska często rekrutowała się z duchownych. Jak podaje Kumor B. str. 204 „Na 64 uniwersytety zorganizowane do 1400 r., 21 powstało na mocy przywileju Stolicy Apostolskiej³, 33 miały od chwili swego założenia papieską zgodę, a tylko 10 założyły władze państwowe”. Pierwszy uniwersytet na Dalekim Wschodzie w Manili utworzony w wyniku starań papieża Innocentego X, to założone w 1611 r. kolegium dominikańskie. Na początku XIX w. w Ameryce istniała sieć 23 uniwersytetów i setki kolegów zakonnych (Kumor 1985).

Fot. 2 Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Łagiewnikach
(źródło: <https://www.milosierdzieboze.pl/sanktuarium.php>)

Najstarsze europejskie uniwersytety nadal są terenem pracy dydaktycznej i naukowej. Młodość i radość studentów „ożywia” średniowieczne, zmurszałe i pokryte kurzem historii mury, a wspaniały wygląd i dogodnie położenie w centach miast sprawdza do nich całe rzesze turystów. Działalność naukowo-dydaktyczna, obecnie na każdym szczeblu, organizowana jest nadal przez kurie metropolitalne. W miastach europejskich czy amerykańskich pracują zarówno seminaria duchowne jak i szkoły świeckie, którymi kierują duchowni. W byłych krajach komunistycznych powstaje nowa sieć szkolnictwa, której współzałożycielem jest kościół katolicki (Wolaniuk 2001) Szkoły wyższe lokowane są w centralnych częściach miasta nadając mu nowy wizerunek i funkcje.

³ Przykładowo uniwersytet w Tuluzie (1233) erygował papież Grzegorz IX, w Rzymie (1244) papież Innocenty IV, w Montpellier (1289) papież Mikołaj IV; Cahill High School w Filadelfii (1890) arcybiskup Patrick Ryan.

4. PODSUMOWANIE

Sieć miast, które mają status siedziby metropolii katolickiej, kształtowała się blisko 2000 lat i jest trwałym elementem osadnictwa. Rozpięta jest ona na wszystkich zamieszkałych kontynentach i częściowo pokrywa się z sieciami:

1. najstarszych miast świata (np. stolicami historycznych księstw europejskich),
2. siedzib władzy świeckiej o charakterze ponadpaństwowym (np.: Bruksela) i państwowym (w 95 stolicach świata ulokowano metropolię katolicką)
3. najbogatszych lub największych miast na świecie (np.: Londyn, Paryż, Nowy Jork, Tokio, Meksyk, Detroit, Chicago, Rio de Janeiro, Sao Paulo).

Kurie metropolitalne na całym świecie prowadzą szeroką działalność organizacyjną, duszpasterską, naukową, oświatową, kulturalną, charytatywną, której rola w organizacji przestrzeni miast jest niewątpliwa. Różny jest jednak wizerunek obiektów zarządzanych przez administrację kościelną. O ile w Europie wyróżniają się one w obrazie miasta, to w miastach amerykańskich są one często ukryte wśród śródmiejskiej zabudowy, natomiast w Rosji i innych krajach postsocjalistycznych dopiero się pojawiają.

PIŚMIENNICTWO

Annuario Pontificio 1997, Watykan 1997

Dzwonkowski R. SAC, Pałyga J. SAC 1995, *Za wschodnią granicą 1917-1993*; Wspólnota Polska & Apostolicum; Warszawa

Jażdżewska I. 2001 Zmiany administracyjne Kościoła katolickiego po 1989 r.[w:] (red.) I. Jażdżewska, XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzenie miejskiej i jej przemiany (część II)* UŁ, ŁTN, Łódź, str. 325-334

Kumor B. ks. 1985; *Historia Kościoła* t. 6; RW KUL Lublin

Kumor B. ks. 2001; *Historia Kościoła* t. 1-3; RW KUL Lublin

Kumor B. ks. 2002; *Historia Kościoła* t. 4; RW KUL Lublin

Wietrzak Z. SJ, 1997, *Kościół Katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wydawnictwo WAM, Księża Jezuici, Kraków.

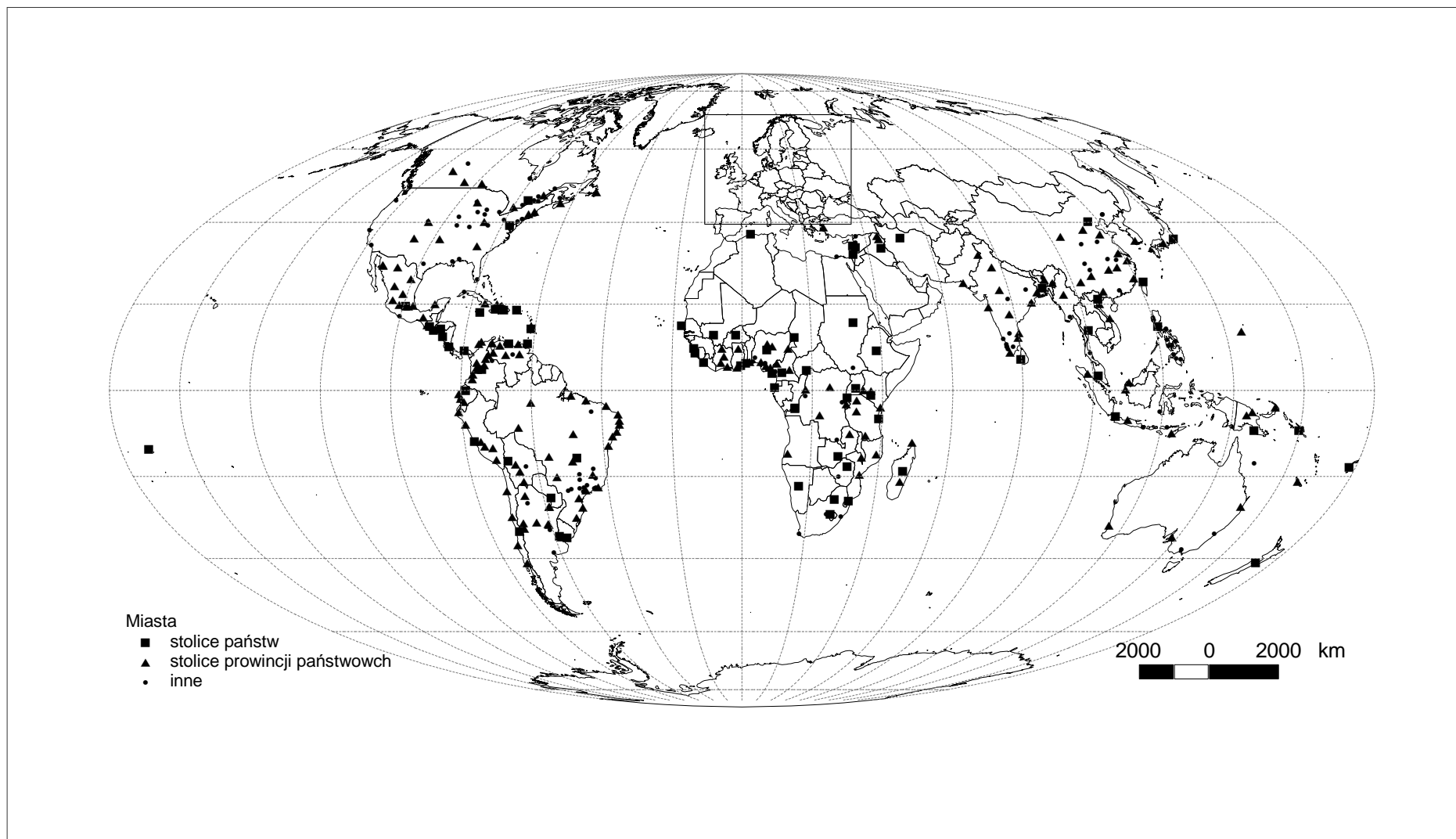
Wolaniuk A., 2001 *Rozwój ośrodków szkolnictwa wyższego na tle sieci miast w Polsce i we Francji* .[w:] (red.) I. Jażdżewska, XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzenie miejskiej i jej przemiany (część II)* UŁ, ŁTN, Łódź, str. 107-119

www.aodonline.org

www.archbalt.org

www.rcab.org

<http://archdiocese-phl.org>

Rys. 2 Metropolie katolickie na świecie (poza Europą) w 1997 r. Źródło: opracowanie własne na podstawie *Annuario Pontificio* 1997